

*Шевченко Марина Іванівна,
кандидат культурології,
Київський національний університет культури і мистецтв*

ІМПЕРАТИВИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті, виходячи з положення про те, що реалізація культурної політики в межах полікультурної держави повинна відбуватися з урахуванням культурного різноманіття, звернено увагу на необхідність з'ясування пріоритетів культурної політики України, розроблення механізмів забезпечення рівного доступу до цінностей культури, створення сприятливої ситуації для відтворення культурного потенціалу країни; а також вказано на недостатність фундаментальних розробок українських учених з питань культурної політики та недоліків її реалізації.

Ключові слова: культура, культурна політика, культурні цінності, культурна різноманітність, мультикультуралізм.

В статье, исходя из положения о том, что реализация культурной политики в пределах поликультурного государства должна происходить с учетом культурного многообразия, обращено внимание на необходимость выяснения приоритетов культурной политики Украины, разработка механизмов обеспечения равного доступа к ценностям культуры, создание благоприятной ситуации для воспроизведения культурного потенциала страны; а также указано на недостаточность фундаментальных разработок украинских ученых по вопросам культурной политики и недостатков ее реализации.

Ключевые слова: культура, культурная политика, культурные ценности, культурное разнообразие, мультикультурализм.

The article, based on the assumption that the implementation of cultural policies within multicultural state should be considering cultural diversity, drawn attention to the need to clarify the priorities of the cultural policy of Ukraine, development of mechanisms to ensure equal access to cultural values, creating a favorable situation to play cultural potential of the country; and given the lack of fundamental developments of Ukrainian scientists on cultural policy and disadvantages of its implementation.

Key words: culture, cultural policy, cultural values, cultural diversity, multiculturalism.

Найважливішою особливістю становлення і розвитку культури як специфічної форми людського буття є її інституціоналізація, тобто організація, систематизація, оформлення при посередництві різного роду громадських і державно-політичних об'єднань. У цій статті робиться спроба показати, як сфера культурного буття взаємодіє

з буттям політичним, точніше з тією її сферою, в межах якої вирішуються питання культурної політики, державного стимулювання та управління сферою сучасної української культури на рівні її інститутів. Це передбачає застосування міждисциплінарного підходу до вивчення питань взаємодії культури і суспільства, що сприяє розширенню меж і якості знань у культурології.

Актуальність розробки проблем культурної політики значно підвищується нині у зв'язку з осмисленням її ролі у сталому розвитку. За рахунок потенціалу культури та успішної координації соціокультурної діяльності можуть бути досягнуті висока динамічність і надійність системи управління, що набуває особливого значення в суспільстві, де домінують трансформаційні процеси.

Результати культурної політики безпосереднім чином впливають на сферу культури, в якій нині здійснюється вироблення та відтворення ціннісних зразків через інститути освіти, ЗМІ, творчість і використання культурної спадщини. Культурна політика відіграє важливу роль у вирішенні необхідних для будь-якого суспільства і держави просвітницьких і наукових завдань збереження національного культурного надбання, підвищення інтелектуального і творчого потенціалу людства тощо. Культурна політика забезпечує соціальні комунікації і підтримання спільності, відтворення і модернізацію ціннісної системи суспільства, сприяючи формуванню підґрунтя соціокультурної згуртованості. Продумана і послідовно здійснювана культурна політика може зробити значний внесок в оптимізацію соціокультурної системи України.

Разом з тим, яскраво виражена різноманітність культури нашої країни, загострення соціальних проблем, поглиблення майнової диференціації, зниження міри доступності культурних благ вимагає вироблення нових концепцій і механізмів здійснення культурної політики з позиції оцінювання її соціально-культурної ефективності. Тим більше, що сучасна політика у сфері культури передбачає участь в її формуванні й громадськості. Відтак, необхідні осмислення, опис та аналіз динаміки реальних змін, що характеризують культурну політику як національну стратегію розвитку культури на різних рівнях управління у співвідношенні з її реалізацією ролі держави та громадянського суспільства.

У контексті аналізу культурної політики актуальними є питання, що торкаються сучасного культурного виробництва та споживання. Для характеристики цих феноменів використовується термін «масова культура», теоретичне осмислення якого пов'язане з іменами Л. Войтоловського, Г. Лебона [4; 10] та ін. учених. У системних парадигмах Д. Белла, Д. Гелбрейта, Е. Тоффлера та ін. [2; 12] міститься ідея конвергенції масової культури з високою, підкреслюється функціональна значущість першої, яка забезпечує соціалізацію величезних мас людей за умов складного і змінюваного середовища сучасного постіндустріального суспільства.

В аналізі ціннісно-символічних аспектів культурної політики, боротьби за владу з існуючими соціальними умовами створення, трансляції і відтворення культурних норм і розподілу влади між агентами її соціального поля особливе значення мають праці П. Бурд'є, М. Вебера, М. Фуко та ін. [14]. Посилення ролі культури в контексті

соціальних змін, перехід від соціальних стимулів суспільного розвитку до культурних артикуються Л. Іоніним [7]. Різні моделі змін у сфері культури були розроблені на основі концепцій модернізації У. Бека, С. Хантінгтона та ін. [15].

Окремі аспекти культурної політики ґрунтовно вивчені такими українськими дослідниками як В. Бакальчук, С. Дрожжина, І. Ігнатченко, Н. Фесенко, С. Чукут та ін. [1; 6; 13; 16].

Незважаючи на ґрунтовність вказаних праць, у нашій країні все ж недостатньо вивчені питання впливу культурної політики на формування цінностей культури, конкретизації змісту, пріоритетів, принципів культурної політики, обґрунтування необхідності врахування в культурній політиці таких провідних ознак сучасного соціокультурного розвитку суспільства як доступність, рівність, права людини тощо. Це актуалізує необхідність вивчення в межах цієї статті проблем реалізації культурної політики України на сучасному етапі її розвитку.

Аналіз соціальної динаміки культурної політики в Україні протягом ХХ ст. дає змогу відзначити, що починаючи вже з перших років реалізації культурної політики радянської держави були здійснені вдалі спроби практичної реалізації тих підходів, які нині можна співвіднести з принципами політики культурної різноманітності: зміцнення інтернаціональної рівності, політика коренізації. У радянській системі принципи культурної політики витримувалися однаковою мірою по відношенню до етнічної та національної культури. В якості її основних напрямів можна виокремити прагнення до впорядкованості всіх елементів культури, канонізацію культурних зразків, вироблення високої мети з ознаками ідеалу. Така система в основному залишалася незмінною майже до кінця 1980-х рр. Відповідно до загальної системи державного управління було створено широку мережу державних закладів культури із сильною освітньою складовою, відбувалося формування централізованої та ідеологізованої системи управління, створення закритого бюрократичного апарату для управління культурою. На поч. 1990-х рр. через відміну ідеологічного контролю, економічну і політичну кризу держава обмежила свою участь у регулюванні питань культури, більше того – втратила інтерес до питань культури. І це попри те, що культурна політика є однією з найважливіших функцій держави, будучи покликаною регулювати внутрішнє життя суспільства.

У сучасній Україні, попри напрацьовану доволі значну для культурної сфери законодавчу базу, все ж існує неузгодженість норм різних законодавчих актів, відсутність чітких механізмів прямої реалізації зафіксованих положень, декларативність [11]. Крім того, «законодавство про підприємництво, про приватизацію, про працю, податкова система не враховують особливостей культури, не сприяють розвиткові структур, не орієнтованих на одержання прибутку. Тому, незважаючи на наявність в Україні численних недержавних неприбуткових організацій та об'єднань, «третього сектора суспільного виробництва» фактично досі не сформовано» [11].

Необхідність врахування при розробці культурної політики багатого вітчизняного досвіду міжетнічних взаємовідносин зумовлена рядом викликів, з якими Україна вже

стикнулася на шляху до визнання культурних відмінностей. Перспективи нашої держави стосовно визнання культурної різноманітності на інституційному рівні залежать від спільних продуманих дій з боку різних суб'єктів, які беруть участь у формуванні стратегії реальних змін у сфері культурної політики.

Відповідно до Конституції [9], Україна є соціальною державою, що в широкому сенсі означає наявність у країні державної системи програм, грошової допомоги і послуг, які допомагають людям задовольнити соціальні, економічні, освітні і медичні потреби, фундаментальні для підтримання стабільності у суспільстві. Розвиток і реалізація культурної політики в межах полікультурної держави повинна відбуватися з урахуванням фактора культурної різноманітності. А соціальна, економічна ситуація, історична спадщина нашої держави, у свою чергу, визначають особливості реалізації культурної різноманітності на практиці. Відповідно, для використання культурної різноманітності на благо розвитку суспільства, Україні необхідно, з одного боку, переосмислити свій історичний досвід регулювання міжетнічних відносин, і, з іншого, підвищити мультикультурну компетентність управлінських кадрів, які забезпечують реалізацію культурної політики. Адаптація принципів мультикультуралізму до українських реалій можлива через розробку нових основ сучасної культурної політики, що узгоджуються з передовими європейськими і загальносвітовими тенденціями і сприяють створенню єдиного культурного простору, формуванню нового розуміння культури як інструмента перетворення та розвитку суспільства, а також способу самореалізації представників різних соціальних груп.

Відповідаючи завданням соціальної держави, концепція визнання культурної різноманітності орієнтує розробників культурної політики на цілі досягнення соціальної справедливості у суспільстві з урахуванням культурної різноманітності населення. Відсутність державної ідеології, а також етнічні стереотипи, поширені до цього часу, не дають змоги використовувати основні принципи визнання культурної різноманітності як на концептуальному рівні в період розробки стратегій етносоціальної і культурної політики, так і на рівні соціокультурних практик. Звичка обмежувати роботу у сфері культурної різноманітності протокольними заходами фольклорного характеру призводить до того, що незатребуваними залишаються знання та досвід з гармонізації національних відносин і побудови етносоціальної і культурної політики сучасної України, вітчизняні і зарубіжні наукові розробки.

С. В. Дрожжина так визначає вимоги до культурної політики в Україні: «... у зв'язку з унітарним устроєм полікультурної держави головним при організації управління культурою повинен стати принцип культурної автономії регіонів. Регіональна культурна автономія повинна бути підкріпленою ресурсними можливостями, а саме – формуванням відповідних територіальних фондів культурного розвитку» [6]. І далі: «Для розподілу компетенції в сфері культури між регіоном та державою пропонується застосувати такий принцип: на більш високий рівень регулювання передаються тільки ті функції, які не можуть бути реалізовані на нижчому рівні. Сьогодні фінансування культури здійснюється за рахунок республіканського і місцевих бюджетів, а також

коштів підприємств, організацій, громадських об'єднань та інших джерел. Другим рівнем фінансування культури має бути не місцевий бюджет, а регіональний, який поєднує територіально декілька областей. Адже культурне життя існує, функціонує, розвивається в регіонах, де живуть, створюють культурні цінності митці, де живе населення, яке задовольняє свої культурні потреби. Через функціонування культури на регіональному рівні реалізується культурна політика держави, бо культура є територіальною. Регіон може виступати тим головним рівнем, на якому відбувається регулювання культурного життя» [6].

Культурні чинники мають велике значення для створення гармонійного соціального середовища, підвищення його інтелектуально-духовного потенціалу, утвердження гуманітарного спрямування державної політики. Приведення цих чинників у дію потребує роботи механізмів зворотного зв'язку, адже культура й держава є взаємопов'язаними та взаємозалежними системами. За визначенням одного із сучасних дослідників культурної політики В. І. Малімона, «сфера культури є важливим структуроутворюючим елементом суспільного розвитку, оскільки через неї здійснюються процеси створення, збереження, розповсюдження і відтворення норм та цінностей суспільства. Культура в сучасному суспільстві виступає та усвідомлюється не тільки як результат соціально-економічного і політичного розвитку, а й як необхідна умова, ключовий фактор розвитку, моральний стержень особистості та суспільства» [11]. При цьому такі явища як «менталітет», «традиція», «національний характер» визначаються як механізми соціально-культурної спадщини, що виражають ідею соціальної пам'яті. Своєрідність культурного організму і його цілісність залежать від специфічного поєднання елементів, від способу їх зв'язку, поєднання і підпорядкування, складових «анатомії і фізіології» культурного життя. Способи соціального взаємозв'язку, взаємовідносин повинні відповідати тій культурі, в якій вони функціонують.

Стосовно культурної політики необхідність її активізації, з одного боку, зумовлена такими об'єктивними передумовами як: перехід багатьох закладів культури на нові умови господарювання, що стимулювало підприємницьку активність працівників культури; поширення програмно-цільових методів управління у сфері культури; підвищення рівня політичної культури діяльності державних органів тощо. З іншого – дані тенденції не можуть повною мірою компенсувати негативні фактори у сфері культури, серед яких: істотні обмеження в подальшому збільшенні обсягу культурних послуг; зношення матеріально-технічної бази закладів та об'єктів галузі культури; посилення комерціалізації діяльності багатьох державних установ культур; а також недостатня інвестиційна та інноваційна активність у галузі, пов'язана з низькою соціальною значущістю закладів культури в сучасному суспільстві.

Усі ці негативні тенденції так чи інакше свідчать про недооцінювання «громадянського фактора» культурної політики, відповідного формуванню довгострокового соціального замовлення на розвиток вітчизняної культури та її окремих підгалузей. Найбільшою проблемою є нерозробленість довгострокових

стратегій державної політики, орієнтованої на підвищення соціальної ефективності всієї інфраструктури галузі культури, її реального впливу на суспільне життя. Це відображається в уразливості пропонованих загальних напрямів розвитку галузі культури на середньострокову і довгострокову перспективу. Крім того, у більшості експертних розробок з удосконалення державної культурної політики відсутнє навіть формулювання завдання на її зближення з вирішенням соціальних проблем у суспільстві.

З наукової точки зору істотною вадою вітчизняних досліджень державної культурної політики є їх відірваність від культурологічного та соціального контекстів, що призводить до описовості цих досліджень, акценту на фіксації формальних, кількісних, а не якісних показників розвитку культури. Це значною мірою пов'язано переважно з формальним підходом у цих дослідженнях: поза аналізом процесу реального освоєння і використання культурних цінностей різними групами населення, реалізації їх громадянської позиції на основі запропонованої культурної діяльності.

Розглядати проблеми, що виникають у сфері культури, в якості соціальних правомірно з огляду на той факт, що вони торкаються питань доступності культурних установ для соціально вразливих груп, соціально захищеності працівників культури, соціалізації на різних життєвих етапах тощо. Хоча, зрозуміло, що сфера культури в першу чергу продукує ті ідеї та цінності, які транслиуються на процеси, що сприяють конструюванню, формуванню ставлення і вирішенню соціальних проблем.

Серед актуальних проблем, пов'язаних з діяльністю установ культури і дозвілля, слід звернути увагу на невідповідність змісту і форм культурно-дозвілєвої діяльності реальним потребам населення, відсутність, а також згортання комерційно не вигідних, але соціально значущих видів культурної діяльності, відсутність у населення реальних можливостей доступу до справжніх цінностей культури. Причин такої ситуації дуже багато, що спонукає до масштабного експертного обстеження установ культури з метою оцінювання їх доступності, особливо для осіб з обмеженими можливостями. Зарубіжний досвід розвитку послуг у сфері культури свідчить про те, що нові умови функціонування сфери культури зумовлюють виникнення цікавих проєктів, направлених на культуртрегерську (освітню, цивілізаційну) місію розповсюдження цінностей толерантності, інклюзії.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що культурна політика являє собою складний комплекс впливів на соціокультурні процеси, що включає в себе як постійну систему державного управління інфраструктурою сфери культури, так і громадські ініціативи, підприємницьку активність, що відносяться до неї. Взаємодія цих суб'єктів культурної політики повинна ґрунтуватися на узгодженні їхніх інтересів, цільових настанов у відповідності із завданням розвитку цивілізованого громадянського суспільства.

Перспективи України із забезпечення визнання культурної різноманітності на інституційному рівні залежать, зокрема, від спільних продуманих дій з боку різних суб'єктів, які беруть участь у формуванні стратегії реальних змін у сфері культурної

політики. Йдеться про забезпечення рівних можливостей для всіх громадян країни (соціальна справедливість), розуміння і повагу етнічної і культурної різноманітності. Ці принципи повною мірою повинні бути реалізовані в межах політики культурної різноманітності, яка дає змогу розглядати культурну політику як основу для стратегічного розвитку.

При такому підході зміст державної культурної політики зводиться переважно до інформаційної, просвітницької, фінансової та правової діяльності, що забезпечує становлення громадянської культури з урахуванням інтересів усіх членів суспільства. Це спонукає до наукового осмислення питань, що знаходяться на перетині соціології культури, теорії та методології соціальної і культурної політики, соціології дозвілля і масової культури.

Література:

1. Бакальчук В. Держава та суспільство в Україні: пошук взаємодії культуротворчого та державотворчого процесів / В. Бакальчук // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. – 2006. – Вип. 30, кн. 2. – С. 15–25.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл. – Москва, 1979.
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Бергер П., Лукман Т. – Москва : Медиум, 1995. – 323 с.
4. Войтоловский Л. Н. Очерки коллективной психологии. В 2-х частях. 4.1. Психология масс / Л. Н. Войтоловский. – Москва-Петербург : Гос. изд-во, 1923. – 87 с.
5. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – [2-е изд.]. – Москва : Академический Проект, 2005. – 528 с.
6. Дрожжина С. В. Культурна політика як проблема сучасного соціокультурного процесу : автореф. дис... канд. філос. наук : 09.00.03 / С. В. Дрожжина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/7461.html>
7. Ионин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие : учебн. пособ. для студентов вузов / Л. Г. Ионин. – [3-е изд., перераб. и доп.] – Москва : Логос, 2000. – 431 с.
8. Ігнатченко І. Г. Особливості реалізації державної політики України у сфері культури: сучасний стан та світові стандарти / І. Г. Ігнатченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_1_16.pdf
9. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр
10. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. – Санкт-Петербург : Макет, 1995. – 311 с.
11. Малімон В. І. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління / В. І. Малімон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?...
12. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – Москва : АСТ, 1999. – 784 с.
13. Фесенко Н. С. Державне регулювання розвитку культури на регіональному рівні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. С. Фесенко ; Національна академія держ. управління при Президенті України; Харківський регіональний ін-т держ. управління. – Харків, 2006. – 21 с.
14. Фуко М. Интеллектуалы и власть: статьи и интервью, 1970-1984 : в 3 ч. – Ч. 3 / М. Фуко ; пер. с фр. Б. М. Скуратова ; под общ. ред. В. П. Большакова. – Москва : Практис, 2006. – 311 с.
15. Хантингтон С. Третья волна.

Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – М. : РОССПЭН, 2003. – 365 с.

16. Чукут С. А. Відтворення генераційної цілісності духовної культури (управлінський аспект) : автореф. дис... д-ра наук з держ. управління : 25.00.02 / С. А. Чукут ; Українська академія держ. управління при Президентові України. – Київ, 1999. – 34 с.